

EWA WÓJTOWICZ
Uniwersytet Wrocławski

ODSTĄPIENIE OD UMOWY HANDLOWEJ
PRZED TERMINEM SPEŁNIENIA ŚWIADCZENIA
WEDŁUG KONWENCJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
O UMOWACH MIĘDZYNARODOWEJ SPRZEDAŻY
TOWARÓW ORAZ WEDŁUG KODEKSU CYWILNEGO

WPROWADZENIE

Możliwość odstąpienia od umowy przed terminem spełnienia zobowiązania została wprowadzona do polskiego prawa ustawą z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta¹ poprzez dodanie do dotychczasowej regulacji Kodeksu cywilnego dotyczącej wykonania i skutków niewykonania zobowiązań z umów wzajemnych art. 492¹ k.c. przyznającego stronie prawo do odstąpienia od umowy bez wyznaczenia terminu dodatkowego — także przed nadejściem oznaczonego terminu spełnienia świadczenia — jeżeli druga strona, obowiązana do spełnienia świadczenia, oświadczy, że świadczenia tego nie spełni. Mimo że wprowadzony przepis nie ma być stosowany wyłącznie w stosunkach konsumenckich, stanowi wynik konieczności transpozycji dyrektywy nr 2011/83/UE². Z uwagi na regulację dyrektywy niezbędne było bowiem uregulowanie skutków uchybienia przez przedsiębiorcę obowiązkowi w zakresie wydania rzeczy konsumentowi w umowach sprzedaży konsumenckiej³. Zgodnie z art. 18 ust. 2 dyrektywy konsument ma prawo do natychmiastowego rozwiązania umowy (bez obowiązku dodatkowego wezwania), gdy przedsiębiorca nie dostarczył towarów w terminie uzgodnionym z konsumentem, o ile przedsiębiorca odmówił dostarczenia towarów. Ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie regulacji o szerszym przeznaczeniu, która znajduje zastosowanie do wszystkich podmiotów stosunków cywilnoprawnych

¹ Dz.U. z 2014 r., poz. 827.

² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z dnia 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów, Dz.Urz. UE L 304 z 22.11.2011, s. 64.

³ Por. uzasadnienie projektu ustawy.

i wszystkich umów wzajemnych, w tym umów o charakterze jednostronnie oraz dwustronnie handlowym⁴.

Uprawnienie wierzyciela do jednostronnego rozwiązania umowy przed terminem świadczenia w okolicznościach, w których niesłuszne byłoby zmuszanie go do oczekiwania na nadejście terminu realizacji, przewidziane zostało w niektórych obcych porządkach prawnych⁵, a także w Konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów⁶. Konwencja znajduje zastosowanie do umów sprzedaży handlowej, z wyłączeniem umów konsumenckich⁷.

ANTYCYPACYJNE NARUSZENIE UMOWY W ŚWIECIE KONWENCJI WIEDEŃSKIEJ O UMOWACH MIĘDZYNARODOWEJ SPRZEDAŻY TOWARÓW

Zgodnie z art. 72 Konwencji wiedeńskiej strona (zarówno sprzedający, jak i kupujący) może oświadczyć o odstąpieniu od umowy, jeżeli przed terminem wykonania umowy stanie się oczywiste, że druga strona popełni istotne naruszenie umowy⁸. Odstąpienie wymaga uprzedniego rozsądnego powiadomienia drugiej strony, aby umożliwić jej odpowiednie zabezpieczenie należytego wykonania jej zobowiązań. Powiadomienie nie jest wymagane, gdy druga strona oświadczyła, że nie wykona swoich zobowiązań. Nie jest także wymagane, gdy nie pozwala

⁴ Por. P. Stec [w:] B. Kaczmarek-Templin, P. Stec, D. Szostek, *Ustawa o prawach konsumenta. Kodeks cywilny (wyciąg). Komentarz*, Warszawa 2014, Komentarz do art. 492¹ k.c., dostępny w programie Legalis, który stwierdza, iż art. 492¹ k.c. znajduje zastosowanie do „wszystkich zobowiązań”, a więc, jak należy rozumieć, nie tylko do zobowiązań z umów wzajemnych.

⁵ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność dłużnika za nieuchronne niewykonanie zobowiązania*, Warszawa 1997, s. 20 i n.

⁶ Konwencja Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, sporządzona w Wiedniu w dniu 11 kwietnia 1980 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 45, poz. 286, dalej jako: Konwencja wiedeńska lub Konwencja.

⁷ Zgodnie z art. 2 Konwencji wiedeńskiej nie stosuje się jej do sprzedaży towarów zakupionych do użytku osobistego, rodzinnego lub do użytku w gospodarstwie domowym. Wyjątkiem są przypadki, gdy sprzedający przed zawarciem umowy lub w chwili jej zawarcia nie wiedział i nie powinien był wiedzieć, że towary są kupowane do jednego z tych celów.

⁸ W opracowaniu posługuję się terminem „naruszenie umowy”, zgodnie z polskim przekładem Konwencji opublikowanym w Dzienniku Ustaw, mimo że obecnie w doktrynie polskiej używane jest pojęcie „naruszenia zobowiązania” — por. np. M. Pecyna, *Naruszenie zobowiązania w świetle harmonizacji prawa zobowiązań. Studium prawnoporównawcze*, Warszawa 2009; B. Gneta, *Umowa konsumencka w polskim prawie cywilnym i prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2013. Tym drugim pojęciem posługuje się również Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego, por. I. Karasek et al., *Wykonanie i skutki naruszenia zobowiązań. Projekt z uzasadnieniem pod kierunkiem Jerzego Pisiulińskiego i Fryderyka Zolla*, red. M. Pecyna, Kraków 2009.

na to czas — z tym że przy obecnej dostępności różnych środków komunikacji ta ostatnia przesłanka rzadko będzie spełniona⁹.

Art. 72 Konwencji znajduje się w jednym oddziale z regulacją dotyczącą możliwości wstrzymania się z wykonaniem zobowiązań przez strony (art. 71 Konwencji) oraz z regulacją dotyczącą naruszenia umowy dla umów przewidujących dostarczanie towarów partiami (art. 73 Konwencji). Podkreśla to odrębność instytucji spodziewanego naruszenia umowy od innych przypadków naruszenia umowy¹⁰. Konwencja posługuje się pojęciem naruszenia umowy (*breach of contract*) wywodzącym się z tradycji *common law*, które obejmuje niewykonanie lub nienależyte wykonanie jakiegokolwiek obowiązku kontraktowego: zarówno jednego z głównych obowiązków, jak i pozostałych obowiązków funkcjonalnie związanych z treścią świadczenia¹¹.

Według Konwencji wiedeńskiej podstawą do odstąpienia od umowy przed nadejściem terminu wykonania zobowiązania jest to, aby przewidywanie istotnego naruszenia umowy stało się oczywiste. W świetle regulacji art. 72 Konwencji może tak się stać w dwóch przypadkach: gdy druga strona stanowczo oświadczy, że nie wykona swego zobowiązania, bądź gdy wynika to z całokształtu okoliczności¹².

ODMOWA SPEŁNIENIA ŚWIADCZENIA W REGULACJI KONWENCJI WIEDEŃSKIEJ

Odmowa spełnienia świadczenia daje wierzycielowi prawo do odstąpienia od umowy bez konieczności wcześniejszego zawiadomienia dłużnika. Odmowa może zostać wyrażona przez każde zachowanie będące przejawem woli dłużnika zerwania stosunku zobowiązaniowego. W literaturze nie uznaje się jednak odmowy za czynność prawną ani nawet za jakąkolwiek czynność konwencjonalną, gdyż zachowaniu dłużnika nie przypisuje się swoistego sensu ze względu na treść norm prawnych¹³.

⁹ Por. T. Bennet [w:] C. M. Bianca, M. J. Bonell (red.), *Commentary on the International Sales Law — The 1980 Vienna Sales Convention*, Milan 1987, s. 529.

¹⁰ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 58–59.

¹¹ Por. R. Stefanicki, *Istotne naruszenie umowy w rozumieniu Konwencji Wiedeńskiej z 1980 r. o kontraktach międzynarodowej sprzedaży towarów*, Państwo i Prawo 2006, z. 2, s. 43.

¹² Por. R. Koch, *The Concept of Fundamental Breach of Contract under the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG), Review of the Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG) 1998*, Kluwer Law International (1999), s. 304 i powoływany tam Komentarz Sekretariatu. (Komentarz do projektu Konwencji o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, przygotowany przez Sekretariat — *Commentary on the Draft Convention on Contracts for the International Sale of Goods prepared by the Secretariat*).

¹³ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 64; G. Żmij [w:] M. Pazdan (red.), *Konwencja wiedeńska o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów. Komentarz*, Kraków 2001, s. 589.

Co do zasady z deklaracji dłużnika powinno wyraźnie wynikać, iż jest ona ostateczna¹⁴. Przyznaje się jednak wierzycielowi prawo do odstąpienia od umowy, nawet jeśli z odmowy spełnienia świadczenia nie wynika w sposób całkowicie jasny, że druga strona nie zmieni zdania i ostatecznie nie spełni świadczenia, gdy nadejdzie termin¹⁵. Wydaje się, iż to drugie stanowisko jest słuszne, gdyż dłużnik składający takie niejasne oświadczenie nie będzie zasługiwać na ochronę, a wierzyciel nie powinien aż do terminu spełnienia świadczenia pozostawać w niepewności, czy dłużnik zmieni swe zdanie i jednak zdecyduje się świadczyć.

Jako przykłady odmowy wykonania zobowiązania *per facta concludentia* najczęściej wskazuje się: sprzedaż na rzecz osoby trzeciej towarów, które zgodnie z umową sprzedawca miał sprzedać kupującemu, sprzedaż zakładu produkcyjnego, w którym sprzedawca miał wytworzyć towary w celu ich sprzedaży¹⁶, a także zakup przez kupującego towaru u innego dostawcy, zaniechanie podjęcia czynności przygotowawczych niezbędnych do wykonania zobowiązania w terminie, jak również wyznaczenie przez wierzyciela zbyt krótkiego terminu na wykonanie zobowiązania z zagrożeniem niespełnienia własnego świadczenia oraz zaniechania strony zmierzające do uniknięcia świadczenia wzajemnego¹⁷. Jako odmowa spełnienia świadczenia traktowane są ponadto przypadki zaprzeczania istnieniu umowy między stronami przez dłużnika oraz nieuprawnione uzależnianie spełnienia świadczenia od spełnienia przez drugą stronę dodatkowych świadczeń lub złożenia dodatkowych gwarancji¹⁸. Działanie lub zaniechanie odmawiającego dłużnika powinno mieć charakter bezprawny — być sprzeczne z treścią stosunku zobowiązaniowego łączącego strony¹⁹.

W konkretnym przypadku odmowa spełnienia świadczenia może zostać zakwalifikowana jako oferta rozwiązania umowy, co dopuszcza się w orzecznictwie opartym na Konwencji. Umowa może zostać w konsekwencji rozwiązana na mocy porozumienia stron²⁰. Wymaga to jednak zakwalifikowania danego oświadczenia jako oferty w rozumieniu art. 14 Konwencji za pomocą reguł wykładni oświadczeń woli określonych przez art. 8 Konwencji.

¹⁴ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 67.

¹⁵ Por. J.O. Honnold, *Uniform Law for International Sales under the 1980 United Nations Convention*, 3rd ed, 1999, s. 438.

¹⁶ Por. *ibidem*.

¹⁷ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 66–67.

¹⁸ Por. G. Żmij, *Konwencja...*, s. 589.

¹⁹ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 69.

²⁰ Por. *ibidem*, s. 26; taka interpretacja tradycyjnie pojawiała się w państwach *common law*. Por. M.G. Bridge, *Issues Arising Under Articles 64, 72, 73 of the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, *The Journal of Law and Commerce* 25, Issue 1, 2005, s. 413 i powoływana przez autora sprawa *Maredelanto Compania Naviera S.A. v. Bergbau-Handel GmbH*, [1971] 1 Q.B. 164 (C.A.) (U.K).

INNE NIŻ ODMOWA PRZYPADKI ANTYCYPACYJNEGO NARUSZENIA UMOWY

Konwencja wiedeńska rozszerza katalog sytuacji, w których możliwe jest skorzystanie z odstąpienia od umowy przed rzeczywistym nastąpieniem naruszenia w stosunku do tradycyjnej konstrukcji spotykanej zwłaszcza w prawie angielskim — według klasycznej koncepcji jest to bowiem możliwe wyłącznie w razie odmowy wykonania zobowiązania²¹. Wierzyciel ma zgodnie z Konwencją prawo do odstąpienia od umowy również w innych przypadkach, gdy stanie się oczywiste, że druga strona popełni istotne naruszenie umowy.

Konwencja w tym i niektórych innych przepisach (art. 49, art. 64, art. 51 — regulujących odstąpienie od umowy oraz art. 46 Konwencji — przewidującym domaganie się ponownego dostarczenia towaru wolnego od wad) posługuje się pojęciem istotnego naruszenia umowy (*fundamental breach of contract*). Istotne naruszenie umowy zdefiniowane zostało w art. 25 Konwencji jako naruszenie powodujące uszczerbek, który w zasadniczy sposób pozbawia stronę tego, czego zgodnie z umową miała prawo oczekiwać, chyba że strona naruszająca umowę nie przewidywała takiego skutku i osoba rozsądna tego samego rodzaju i w tych samych okolicznościach nie przewidziałaby takiego skutku.

ISTOTNOŚĆ NARUSZENIA UMOWY JAKO PRZESŁANKA PRAWA DO ODSTĄPIENIA OD UMOWY

Na pojęcie istotności naruszenia umowy w świetle art. 25 Konwencji składają się dwa elementy. Pierwszym jest charakter uszczerbku będącego skutkiem naruszenia, który ma pozbawiać w zasadniczy sposób wierzyciela tego, czego zgodnie z umową miał prawo oczekiwać. Natomiast drugim jest ograniczenie uszczerbków będących skutkiem naruszenia do takich, które strona przewidywała lub powinna była przewidzieć²². Zauważyć należy, iż Konwencja posługuje się tu terminem „uszczerbek” (*detriment*), który ma zakres szerszy od pojęcia szkody. W związku z tym rozmiar szkody o charakterze majątkowym nie będzie stanowić jedyne go elementu uwzględnianego przy ustalaniu charakteru uszczerbku²³.

W celu oceny istotności naruszenia należy brać pod uwagę doniosłość skutków naruszenia, a nie istotność naruszonych klauzul umownych w celu uniknięcia

²¹ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 62.

²² Por. J. O. Honnold, *Uniform Law...*, s. 208.

²³ Por. Chengwei Liu, *The Concept of Fundamental Breach: Perspectives from The CISG, UNIDROIT Principles and PECL and Case Law*, <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/liu8.html> i powoływana tam literatura.

zbędnego automatyzmu, który mógłby powodować nadużywanie prawa do odstąpienia od umowy przez wierzyciela²⁴.

Przyczynę do odstąpienia stanowić może nie tylko zachowanie dłużnika przejawiające jego zamiar naruszenia umowy, ale również okoliczności o charakterze obiektywnym wskazujące na dowolną postać przyszłego nieuchronnego niewykonania zobowiązania — nie jest więc także wymagane, aby zaistniałe okoliczności prowadziły do niemożliwości świadczenia²⁵. Ponieważ Konwencja przyjmuje jako zasadę priorytet umowy nad postanowieniami Konwencji, jeżeli strony określiły w umowie przesłanki istotności naruszenia, powinny mieć one pierwszeństwo przed przesłankami określonymi w Konwencji²⁶.

Ograniczenie możliwości odstąpienia od umowy do przypadków istotnego naruszenia umowy jest rozwiązaniem pozwalającym na urzeczywistnienie zasady, zgodnie z którą odstąpienie od umowy stanowi środek o charakterze ostatecznym, stosowany jedynie w wyjątkowych przypadkach. Ideą realizowaną przez postanowienia Konwencji wiedeńskiej jest założenie o potrzebie utrzymywania umów w mocy i zezwalania stronom na realizację ich obowiązków umownych nawet w niesprzyjających okolicznościach, gdyż ma to sprzyjać umacnianiu zasad dobrej wiary i wzajemnej lojalności stron²⁷.

OCZYWISTOŚĆ PRZYSZŁEGO NARUSZENIA UMOWY

Do skorzystania z art. 72 Konwencji wymagany jest taki stopień prawdopodobieństwa zaistnienia naruszenia, żeby można było mówić o pewności tego naruszenia — musi być oczywiste, że dłużnik nie wykona zobowiązania, a ocenie podlega stan z chwili odmowy spełnienia świadczenia, według ogólnych reguł interpretacji oświadczeń woli, określonych w art. 8 Konwencji²⁸. Dostrzega się ryzyko nadużywania swoich uprawnień przez wierzycieli, którzy próbować mogą wykorzystać okazję do zawarcia umowy na lepszych warunkach z innym kontrahentem²⁹.

²⁴ Por. R. Stefanicki, *Istotne naruszenie...*, s. 44; J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 102.

²⁵ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 83 i powoływana tam literatura — jako przykłady okoliczności obiektywnych autor podaje zdarzenia zewnętrzne, w tym mające charakter siły wyższej (klęski żywiołowe, strajki, akty władzy) oraz zdarzenia wewnętrzne (zaburzenia produkcyjne, pożar przedsiębiorstwa, niewypłacalność).

²⁶ Por. R. Stefanicki, *Istotne naruszenie...*, s. 47.

²⁷ Por. M. Azeredo da Silveira, *Anticipatory Breach under the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, *Nordic Journal of Commercial Law* 2, 2005, s. 23.

²⁸ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 85.

²⁹ Por. J. Vilus, *Provisions Common to the Obligations of the Seller and the Buyer*, [w:] P. Sarcevic, P. Volken (red.), *International Sale of Goods: Dubrovnik Lectures*, New York-London 1986, s. 245–246.

Z orzecznictwa wynika, iż prawdopodobieństwo przyszłego naruszenia umowy musi być bardzo wysokie, co nie oznacza jednak wymagania prawdopodobieństwa bliskiego całkowitej pewności³⁰. Ważne jest to, by istnienie nieuchronnego naruszenia umowy oceniać przy odwołaniu się do kryteriów obiektywnych, a nie do subiektywnego przekonania wierzyciela³¹. Jako przykład okoliczności, które wskazują na to, że oczywiście stało się istotne naruszenie umowy, podaje się w literaturze: pożar fabryki sprzedawcy, nałożenie embarga, wprowadzenie przepisów ograniczających wymianę walut³², niewypłacalność kupującego grożącą ogłoszeniem upadłości³³.

Zgodnie z ogólną regułą rozsądku i standardu „rozsądnej osoby”, do którego odwołuje się szereg przepisów Konwencji, słuszny wydaje się pogląd, iż decydująca powinna być ocena, czy rozsądna osoba byłaby przekonana, że wystąpienie naruszenia zobowiązania jest oczywiście³⁴. Zapatrywanie takie jest zgodne z ogólnymi zasadami, na jakich oparta jest Konwencja i które, zgodnie z art. 7 Konwencji, powinny być brane pod uwagę przy interpretacji przepisów konwencyjnych i wypełnianiu luk: zasadą dobrej wiary oraz zasadą rozsądku³⁵.

Dyskusyjna jest przy tym relacja pomiędzy przesłankami zastosowania uprawnień z art. 71 Konwencji, który przewiduje możliwość wstrzymania realizacji obowiązków umownych przez jedną ze stron, oraz uprawnień z art. 72 Konwencji. W szczególności czy nieudzielenie zabezpieczenia przewidzianego w art. 71 Konwencji może być traktowane jako jeden z przypadków nieuchronności niewykonania zobowiązania w terminie³⁶. Wątpliwe jest również, czy warunkiem ewentualnego zastosowania art. 72 Konwencji w sytuacji braku zabezpieczenia jest dodatkowe poinformowanie o zamiarze odstąpienia od umowy³⁷. Większość autorów wyraża natomiast opinię, iż przesłanki z art. 72 Konwencji

³⁰ Por. J.O. Honnold, *Uniform Law...*, s. 439 i powoływane tam: orzecznictwo: LG Berlin, 99 O 123/92, 30 September 1992 oraz R. Koch, *The Concept of Fundamental Breach...*, s. 252–253.

³¹ Por. R. Stefanicki, *Istotne naruszenie...*, s. 54.

³² Por. P. Schlechtriem, *Uniform Sales Law — The UN-Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, Manz-Vienna 1986, s. 95 powołujący się na Komentarz Sekretariatu.

³³ Por. R. Stefanicki, *Konwencja wiedeńska o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów w świetle orzecznictwa sądowego*, Europejski Przegląd Sądowy, nr 1, 2006, s. 39; J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 77.

³⁴ Por. P. Schlechtriem, *Uniform Sales Law...*, s. 95; M. Azeredo da Silveira, *Anticipatory Breach...*, s. 21.

³⁵ Na temat zasad ogólnych w Konwencji wiedeńskiej por. np. J.O. Honnold, *Uniform Law...*, s. 101.

³⁶ Por. P. Schlechtriem (*Uniform Sales Law...*, s. 96) wypowiada się przeciwko traktowaniu odmowy udzielenia zabezpieczenia jako jednego z przypadków, gdy niewykonanie zobowiązania staje się oczywiście; odmiennie jednak: T. Bennet, *Commentary...*, s. 528.

³⁷ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 77 i powoływana tam literatura. Zdaniem autora przepisy o zagrożeniu spełnienia świadczenia mają charakter wyjątkowy i nie stanowią podstawy dla odstąpienia od umowy.

sformułowane zostały w sposób bardziej rygorystyczny niż przesłanki z art. 71 Konwencji³⁸.

ODSTĄPIENIE OD UMOWY PRZED TERMINEM SPEŁNIENIA ŚWIADCZENIA W PRAWIE POLSKIM

Już w poprzednim stanie prawnym w literaturze pojawiały się głosy opowiadające się za możliwością odstąpienia od umowy w razie odmowy spełnienia świadczenia przez dłużnika przed terminem spełnienia świadczenia, jak również wówczas, gdy nieuchronne naruszenie zobowiązania powstaje z innej przyczyny³⁹. Wskazywano, iż dłużnik, który odmawia wykonania zobowiązania, nie zasługuje na ochronę⁴⁰.

Wprowadzenie możliwości odstąpienia od umowy przed terminem spełnienia świadczenia zostało ocenione w literaturze pozytywnie⁴¹. Istnieją argumenty, które przemawiają za niezasadnością zmuszania wierzyciela do oczekiwania na nadejście terminu realizacji zobowiązania, gdy już wcześniej wierzyciel wie, iż dłużnik nie wykona swojego zobowiązania w tym terminie.

Ustawodawca polski, prawdopodobnie w związku z powołaną wyżej regulacją dyrektywy o prawach konsumenta, ograniczył możliwość odstąpienia od umowy przed terminem spełnienia świadczenia do sytuacji, gdy dłużnik oświadczy, że świadczenia nie spełni. Podstawą do odstąpienia od umowy nie może być inna okoliczność wskazująca na nieuchronne niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania.

CHARAKTER OŚWIADCZENIA O ODMOWIE SPEŁNIENIA ŚWIADCZENIA

W świetle art. 492¹ k.c. strona obowiązana ma „oświadczyć”, że nie spełni swojego świadczenia. Rodzi to pytanie o charakter tego oświadczenia, w szczególności kontrowersyjne jest to, czy będzie to oświadczenie woli w rozumieniu art. 60 k.c. Podobnie jak w przypadku powoływanych wyżej poglądów wyrażanych na tle regulacji Konwencji wiedeńskiej, należy się przychylić do głosów, które

³⁸ Por. M. Azeredo da Silveira, *Anticipatory breach...*, s. 21 i powoływana tam literatura.

³⁹ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 174–178.

⁴⁰ Por. A. Klein, *Ustawowe prawo odstąpienia od umowy wzajemnej*, Wrocław 1964, s. 73 i n.; A. Ohanowicz, J. Górski, *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1970, s. 205–206; J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 174.

⁴¹ Por. M. Lemkowski, *Zapowiedź niespełnienia świadczenia („protestatio”) jako podstawa odstąpienia od umowy wzajemnej (art. 492[1] KC)*, MoP 2015, nr 1, s. 9; P. Stec, *Ustawa...*

odmawiają temu oświadczeniu waloru oświadczenia woli⁴². Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, z odmowy spełnienia świadczenia nie wynika wola czy zamiar dokonania określonej czynności prawnej, co według utrwalonych poglądów jest elementem odróżniającym oświadczenia woli od innych zachowań podmiotów prawa cywilnego⁴³. Jest to jednocześnie oświadczenie zbliżone do oświadczenia woli, z którym ustawodawca wiąże pewne skutki prawne⁴⁴.

Taka kwalifikacja oświadczenia dłużnika rodzić może wątpliwości co do możliwości stosowania regulacji dotyczącej formy czy wykładni tego oświadczenia. Ponieważ ustawodawca nie reguluje odrębnie tych kwestii dla oświadczeń innych niż oświadczenia woli, dopuszczalne i zasadne wydaje się odpowiednie stosowanie przepisów o oświadczeniach woli, w tym zwłaszcza art. 60 k.c.⁴⁵ W konsekwencji uznać należy, że oświadczenie dłużnika, iż nie spełni świadczenia, może zostać złożone w dowolnej formie, w tym też w sposób dorozumiany. Jako odmowę spełnienia świadczenia per facta concludentia należałoby więc traktować zachowania wskazane wyżej w ramach rozważań o odmowie wykonania zobowiązania według Konwencji wiedeńskiej.

Kontrowersje wywołuje również problem ewentualnego odwołania oświadczenia o odmowie spełnienia świadczenia⁴⁶. Wydaje się, że oświadczenie można będzie odwołać w związku z odpowiednim stosowaniem art. 61 § 1 k.c. zdanie 2, czyli zanim oświadczenie dojdzie do adresata lub jednocześnie z jego dojściem. Ponieważ jednak odmowa spełnienia świadczenia, jak już wcześniej wskazano, nie jest oświadczeniem woli i nie wywołuje skutków prawnych, dłużnik może zda-

⁴² Por. M. Lemkowski, *Zapowiedź...*, s. 13; P. Stec, *Ustawa...*; odmiennie: K. Zagrobelny, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2014. Komentarz do art. 60 dostępny w programie Legalis.

⁴³ Por. A. Janiak [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I. *Część ogólna*, Warszawa 2012. Komentarz do art. 60 k.c. dostępny w programie Lex oraz powoływani tam: S. Szer, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1967, s. 310; J. Gwiazdomorski, *Próba korektury pojęcia czynności prawnej*, ZNUJ 1974, z. 346, s. 57 i n.; S. Grzybowski, *System prawa cywilnego*, t. I, Wrocław 1974, s. 358, 473; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1998, s. 256. Por. także: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 2011 r., Lex nr 784922; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 13 czerwca 2014 r., I ACa 516/14, Lex nr 1548526.

⁴⁴ Por. K. Mularski, *Czynności podobne do czynności prawnych*, Warszawa 2011, s. 17 i n. oraz s. 200 i n.

⁴⁵ Por. A. Janiak, *Komentarz do art. 60 k.c.*; P. Stec, *Ustawa...* Podobnie problem ten rozwiązano w projekcie Księgi pierwszej Kodeksu cywilnego: art. 115 Projektu nakazuje do oświadczeń innych niż oświadczenia woli odpowiednio stosować przepisy działu o formie oświadczeń woli — Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy ministrze sprawiedliwości, *Księga pierwsza Kodeksu cywilnego. Projekt z uzasadnieniem*, Warszawa 2008, s. 115, s. 124.

⁴⁶ Por. P. Stec, *Ustawa...* oraz M. Lemkowski, *Zapowiedź...*, s. 14, którzy opowiadają się przeciwko możliwości odwołania oświadczenia o odmowie świadczenia.

nie zmienić także po dojsściu jego odmowy do wierzyciela i spełnić świadczenie, pod warunkiem, że wierzyciel nie odstąpi wcześniej od umowy⁴⁷.

Brak jest natomiast podstaw dla odpowiedniego stosowania art. 66² k.c. zawierającego regulację odwołania oferty w stosunkach dwustronnie handlowych. Przepis o odwołaniu oferty w relacjach między przedsiębiorcami ma charakter szczególny, a oferta jest specyficznym typem oświadczenia woli.

Co istotne, zastosowanie art. 492¹ k.c. nie jest ograniczone do przypadków, gdy dłużnik swoje oświadczenie, iż nie spełni świadczenia, składa przed terminem wykonania zobowiązania. W przypadku, gdy oświadczenie to zostanie złożone już po nadejściu terminu do spełnienia świadczenia, art. 492¹ k.c. będzie mieć charakter *lex specialis* względem art. 491 § 1 k.c.⁴⁸ Wierzyciel będzie mógł odstąpić od umowy, nie wyznaczając dodatkowego terminu na spełnienie świadczenia, nawet jeśli w umowie nie przewidziano uprawnienia do odstąpienia od umowy na wypadek niewykonania zobowiązania w terminie ściśle określonym, zgodnie z dyspozycją art. 492 k.c.

Zgodzić się należy z poglądem, że jedynie nieuzasadniona, w świetle brzmienia umowy oraz regulacji ustawowej, odmowa spełnienia świadczenia będzie aktywować uprawnienie drugiej strony do odstąpienia od umowy. Odmowa uzasadniona okolicznościami, za które odpowiedzialność ponosi druga strona, jak również odmowa będąca przekazaniem informacji o skorzystaniu z kompetencji przyznanej przez art. 488 § 2 k.c. lub art. 490 § 1 k.c. nie będą stanowić oświadczenia, o którym mówi art. 492¹ k.c.⁴⁹ Odstąpienie od umowy z powodu odmowy spełnienia świadczenia dotyczy bowiem wyłącznie tych sytuacji, w których odmowa pochodzi od strony, która jest „obowiązana do spełnienia świadczenia”.

INNE PRZYPADKI SPODZIEWANEGO NIEWYKONANIA LUB NIENALEŻYTEGO WYKONANIA ZOBOWIĄZANIA

Możliwość odstąpienia od umowy przed terminem świadczenia została w polskim Kodeksie cywilnym uregulowana wężiej niż w Konwencji wiedeńskiej. W doktrynie obcej wskazywano na negatywne strony ograniczenia zastosowania instytucji antycypacyjnego odstąpienia od umowy wyłącznie do przypadków, w których dłużnik oświadcza, że nie wykona zobowiązania. Dłużnik, który wie, że nie może lub nie zamierza spełnić zobowiązania, ale nie poinformuje o tym wierzyciela, jest w lepszej sytuacji niż ten, który złoży wspomniane oświadczenie⁵⁰. Z drugiej strony szerokie rozumienie sposobu złożenia oświadczenia o odmowie

⁴⁷ Por. M. Lemkowski, *Zapowiedź...*, s. 14; P. Stec, *Ustawa...* oraz K. Zagrobelny, *Kodeks...*

⁴⁸ Por. M. Lemkowski, *Zapowiedź...*, s. 10; K. Zagrobelny, *Kodeks...*

⁴⁹ Por. M. Lemkowski, *Zapowiedź...*, s. 11.

⁵⁰ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 74.

spełnienia świadczenia, obejmujące również przypadki oświadczenia *per facta concludentia*, ogranicza w pewnym stopniu negatywne aspekty tak wąskiej regulacji prawnej.

Pojawia się pytanie o to, jak w zmienionym stanie prawnym traktować sytuacje, gdy wierzyciel nie oświadcza, nawet w sposób dorozumiany, że nie wykona zobowiązania.

W rozważaniach na tle poprzednich regulacji prawnych proponowano uzasadnienie do przyznania wierzycielowi uprawnienia do odstąpienia od umowy jeszcze przed terminem spełnienia świadczenia, mimo braku wyraźnej podstawy prawnej. Proponowano uznanie, iż zwłoka pozwalająca na odstąpienie od umowy to również zwłoka przyszła, która dopiero ma nastąpić⁵¹. Wskazywano także na możliwość sięgnięcia do *analogii iuris* z art. 610, 611, 635 oraz 636 k.c. i uznanie za podstawę do odstąpienia od umowy takiego stanu, z którego wynika „niepodobieństwo”, by dłużnik spełnił w terminie swoje świadczenie w sposób należyty; ewentualnie dokonanie wykładni funkcjonalnej ogólnych przepisów o skutkach naruszenia zobowiązań w drodze *analogii legis* i uznanie, iż nieuchronność niewykonania zobowiązania stanowić ma samodzielną podstawę do odstąpienia od umowy jako zdarzenie nieistotnie różniące się od niewykonania. Przy tym zwracano uwagę na niepewność takich rozwiązań w sytuacji, gdy brak było wyraźnej normy prawnej stanowiącej podstawę do odstąpienia od umowy⁵².

Wydaje się, że wyraźne przyznanie przez ustawodawcę prawa do odstąpienia od umowy przed terminem spełnienia świadczenia wyłącznie w razie oświadczenia przez dłużnika, iż świadczenia nie spełni, przemawiać może obecnie za stanowiskiem, iż odstąpienie od umowy nie będzie możliwe przed terminem spełnienia świadczenia we wszystkich innych przypadkach, nawet gdy wierzyciel może, rozsądnie rzecz oceniając, spodziewać się, iż zobowiązanie nie zostanie wykonane, gdy nadejdzie termin jego realizacji. Dotyczy to także przypadków jakiegokolwiek spodziewanego nienależytego wykonania zobowiązania, skoro art. 492¹ k.c. dotyczy wyłącznie zapowiedzianego przez dłużnika niewykonania zobowiązania⁵³.

OCENA REGULACJI W PRAWIE POLSKIM

Ponieważ przyjęte rozwiązanie faworyzuje dłużników, którzy nie składają oświadczenia o tym, że nie wykonają zobowiązania, nawet jeśli oczywiste jest, iż świadczenie spełnione nie zostanie, należałoby rozważyć, czy nie rozszerzyć

⁵¹ Por. A. Klein, *Ustawowe...*, s. 74.

⁵² Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 177–178.

⁵³ P. Stec (*Ustawa...*) wskazuje na aktualność dotychczasowego dorobku doktryny w przypadku nieuchronnego niewykonania zobowiązania z innej przyczyny niż oświadczenie zobowiązanego, powołując się na poglądy wyrażane przez A. Kleina oraz J. Napierałę.

katalogu przypadków, kiedy wierzyciel może odstąpić od umowy przed terminem świadczenia o sytuacji, gdy przyszłe niewykonanie zobowiązania ma charakter oczywisty. Otwarta pozostaje kwestia, czy podstawą do odstąpienia od umowy powinno być również spodziewane oczywiste nienależyte wykonanie zobowiązania. Gdyby tak miało się stać, konieczne byłoby jednak ograniczenie możliwości skorzystania z takiego uprawnienia przez wierzyciela do sytuacji poważnych niezgodności z treścią zobowiązania. Wymagałoby to w konsekwencji wprowadzenia definicji podobnej do definicji, jaką posługuje się Konwencja wiedeńska w celu wskazania przypadków istotnego naruszenia umowy⁵⁴.

Jako słuszne należy natomiast ocenić ograniczenie zastosowania art. 492¹ k.c. do zobowiązań z umów wzajemnych, na co wskazuje umiejscowienie tego przepisu. Uprawnienie wierzyciela do odstąpienia od umowy w sytuacji antycypacyjnego naruszenia zobowiązania związane jest w doktrynie z funkcjonalną zależnością świadczeń, która leży u podstaw świadczeń wzajemnych. Strona zobowiązuje się do spełnienia swojego świadczenia ze względu na świadczenie wzajemne kontrahenta, które ma zostać wykonane⁵⁵. W przypadku innych zobowiązań umownych — wynikających z umów, które nie mają charakteru umów wzajemnych — brakuje wystarczającego uzasadnienia dla przyznania wierzycielowi prawa do odstąpienia od umowy w razie odmowy spełnienia świadczenia przez drugą stronę, ponieważ ewentualne świadczenie wierzyciela nie stanowi ekwiwalentu świadczenia odmawiającego dłużnika.

DECLARATION OF AVOIDANCE PRIOR TO THE DATE
FOR PERFORMANCE OF A COMMERCIAL CONTRACT
ACCORDING TO THE UNITED NATIONS CONVENTION
ON CONTRACTS FOR THE INTERNATIONAL SALE OF GOODS
AND ACCORDING TO THE CIVIL CODE

Summary

The possibility to declare a contract avoided prior to the date for performance was introduced into Polish legal order by the Act of 30 May 2014 on consumer rights. The avoidance of a contract in case of an anticipatory breach is regulated by some foreign laws and by the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG). According to the CISG, if prior to the date for performance of the contract it is clear that one of the parties will commit a fundamental breach of contract, the other party may declare the contract avoided. According to the Civil Code, it is possible to avoid a contract before the date for performance only when the other party declares that they will not perform their obligations.

⁵⁴ Podobnie kwestia ta została rozwiązana również w Draft Common Frame of Reference, w art. III-3:504 DCFR.

⁵⁵ Por. J. Napierała, *Odpowiedzialność...*, s. 88 i powołana tam literatura obca.